e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

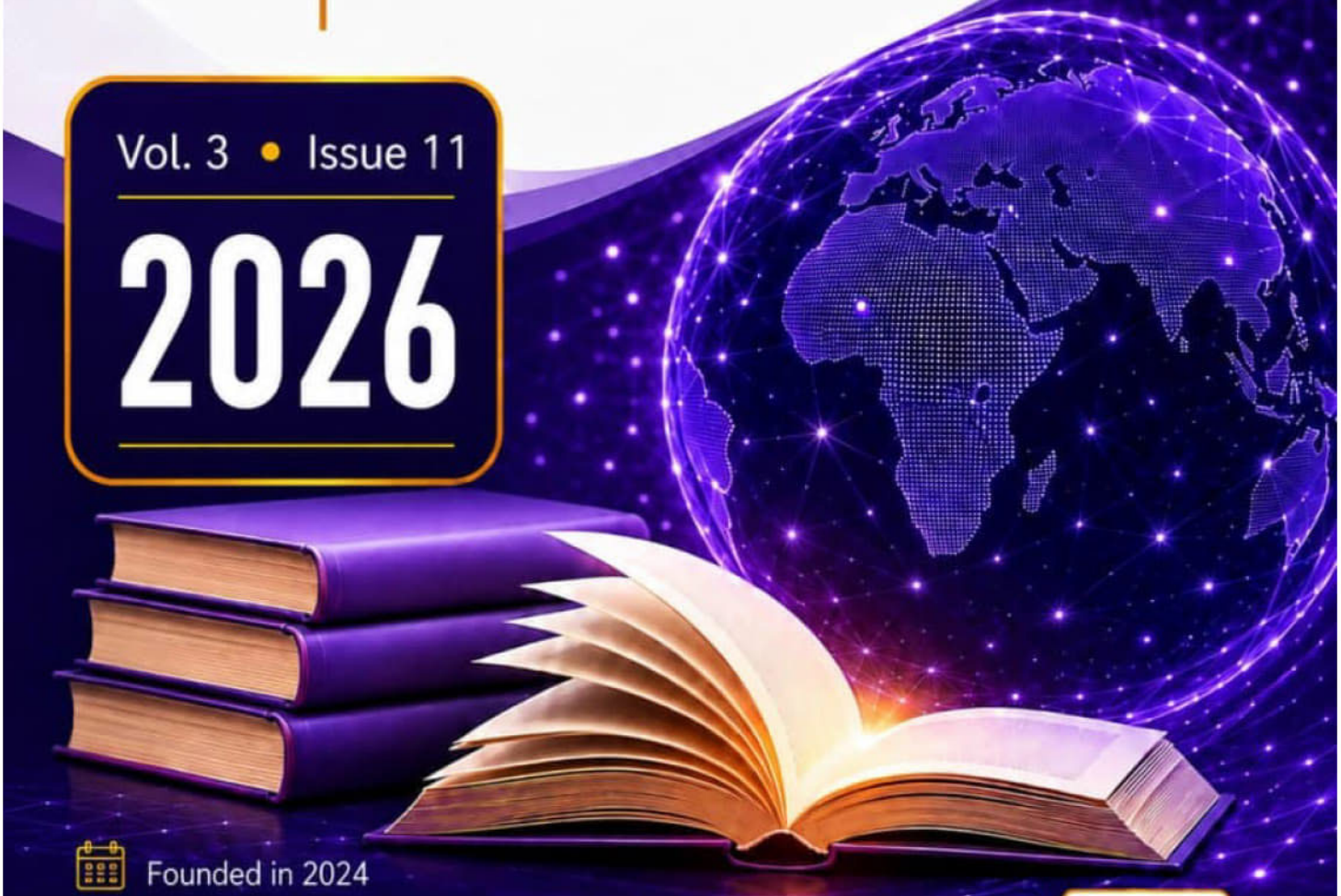
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/b338xk15

BO‘LAJAK TARBIYA VA HUQUQ FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY-LEKSIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SIYOSIY TERMINLARNI KONTEKSTUAL O‘RGATISH METODIKASI

Maxamatxo‘jayeva Go‘zal Ulug‘bek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti, katta o‘qituvchi.
e-mail: g.maxamatxojayeva@cspu.uz **ORCID**: https://orcid.org/0009-0009-5798-3232

Annotatsiya.
Maqolada bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilarining kasbiy-leksik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan siyosiy terminlarni kontekstual o‘rgatish metodikasi yoritilgan. Keyslarni kontekstual tahlil qilish metodi asosida termin mazmunini anglash, uni vaziyatga mos qo‘llash va o‘quvchiga tushuntirishni birlashtiruvchi topshiriqlar ishlab chiqilgan. Metodika kontekstni anglash, terminni izohlash, vaziyatga tatbiq etish va pedagogik tushuntirish bosqichlaridan iborat. Fuqarolik ishtiroki, jamoatchilik muhokamasi va vakolat tushunchalari ishtirokidagi o‘quv keyslari orqali bosqichlarning mazmuni ochib berilgan. Termin ma’nosining aniqligi, kontekstga mos qo‘llanishi, fikrning dalillanganligi va pedagogik izohning tushunarliligiga asoslangan baholash mezonlari taklif etilgan. Natijalar metodik ishlanma xususiyatiga ega bo‘lib, metodikaning samaradorligini tajriba-sinov orqali tekshirish istiqbollari belgilangan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, tarbiya va huquq ta’limi, kasbiy-leksik kompetensiya, siyosiy terminlar, kontekstual o‘rgatish, keys tahlili, fuqarolik ishtiroki, pedagogik tushuntirish.

МЕТОДИКА КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ВОСПИТАНИЯ И ПРАВА

Махаматходжаева Гузаль Улугбек кизи
Чирчикский государственный педагогический университет, старший преподаватель.

Аннотация.
В статье рассматривается методика контекстуального обучения политической терминологии, направленная на развитие профессионально-лексической компетенции будущих учителей предметов «Воспитание» и «Право». На основе метода контекстуального анализа кейсов разработаны задания, объединяющие понимание значения термина, его применение в соответствующей ситуации и объяснение учащимся. Методика включает этапы осмысления контекста, толкования термина, его применения к конкретной ситуации и педагогического объяснения. Содержание этапов раскрывается на примере учебных кейсов, связанных с понятиями гражданского участия, общественного обсуждения и полномочий. Предложены критерии оценивания, основанные на точности понимания значения термина, уместности его использования в контексте, аргументированности суждений и доступности педагогического объяснения. Результаты исследования носят характер методической разработки, при этом определены перспективы экспериментальной проверки эффективности предложенной методики.

Ключевые слова: будущий учитель, воспитание и правовое образование, профессионально-лексическая компетенция, политическая терминология, контекстуальное обучение, анализ кейсов, гражданское участие, педагогическое объяснение.

A METHODOLOGY FOR CONTEXTUAL TEACHING OF POLITICAL TERMINOLOGY TO DEVELOP THE PROFESSIONAL LEXICAL COMPETENCE OF PROSPECTIVE CIVIC EDUCATION AND LAW TEACHERS

Maxamatxo‘jayeva Go‘zal Ulug‘bek qizi
Chirchik State Pedagogical University, Senior Lecturer.

Abstract.
The article examines a methodology for contextual teaching of political terminology aimed at developing the professional lexical competence of prospective teachers of civic education and law. Based on the contextual analysis of case studies, tasks have been developed that integrate understanding the meaning of a term, applying it

ISSN 3060-5059 (Online)

appropriately in a given situation, and explaining it to students. The methodology consists of four stages: understanding the context, interpreting the term, applying it to a specific situation, and providing a pedagogical explanation. The content of these stages is illustrated through educational cases involving the concepts of civic participation, public discussion, and authority. Assessment criteria are proposed based on the accuracy of term interpretation, appropriateness of contextual usage, strength of argumentation, and clarity of pedagogical explanation. The findings constitute a methodological framework, and prospects for experimentally evaluating the effectiveness of the proposed methodology are identified.

Keywords: prospective teacher, civic education and law education, professional lexical competence, political terminology, contextual teaching, case analysis, civic participation, pedagogical explanation.

Kirish. Bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda siyosiy tushunchalarni mazmunan to‘g‘ri anglash, ularni pedagogik muloqotda o‘rinli qo‘llash va o‘quvchilarga tushunarli tarzda izohlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur fanlar doirasida davlat, jamiyat, fuqarolik, suverenitet, demokratiya, siyosiy ishtirok va vakillik kabi terminlar shaxsning ijtimoiy munosabatlar haqidagi tasavvurlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchining tayyorgarligi ushbu terminlarning ta’rifini bilish bilan cheklanmaydi. U termin ifodalayotgan tushunchaning mazmunini muayyan vaziyat bilan bog‘lashi, yaqin tushunchalardan farqlashi hamda uning qo‘llanishini dalillar asosida tushuntira olishi zarur.

Kasbiy-leksik kompetensiya ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatga oid terminlarni anglash, tanlash, nutqda qo‘llash va pedagogik maqsadga muvofiq izohlash qobiliyatlari birligi sifatida talqin etiladi. Uning rivojlanishi terminologik bilim, kontekstni tushunish va nutqiy faoliyatning o‘zaro bog‘liqligini taqozo etadi. Masalan, talaba “vakolat” terminining lug‘aviy ta’rifini bilishi mumkin, biroq muayyan ijtimoiy vaziyatda qaysi subyekt qanday vakolatga ega ekanini tushuntirish uchun ushbu bilimni vaziyat mazmuni bilan bog‘lashi kerak. Demak, kasbiy-leksik kompetensiyani rivojlantirishda terminni eslab qolishdan uni asosli qo‘llashga o‘tishni ta’minlaydigan metodik yechim zarur.

Siyosiy terminlarni alohida ro‘yxat yoki tayyor ta’riflar ko‘rinishida o‘rgatish ularning dastlabki mazmunini o‘zlashtirishga yordam beradi. Biroq bunday topshiriqlarning o‘zi terminning turli matn va muloqot sharoitlaridagi vazifasini ochib berish uchun yetarli emas. Ayniqsa, “davlat” va “hukumat”, “huquq” va “majburiyat”, “siyosiy ishtirok” va “fuqarolik faolligi” kabi o‘zaro bog‘liq, ammo mazmunan farqlanuvchi tushunchalarni izohlashda kontekstga tayangan tahlil talab etiladi. Bu esa o‘qitish jarayonida terminning ta’rifi, vaziyatdagi ma’nosi va pedagogik izohini yagona o‘quv faoliyati doirasida birlashtirish masalasini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolada ushbu masalani hal etish uchun siyosiy-huquqiy keyslar asosida kontekstual o‘rgatish metodikasi taklif etiladi. Metodikaning asosini siyosiy terminlar qo‘llangan qisqa vaziyatli matnni tahlil qilish tashkil etadi. Talaba keysdagi tayanch terminlarni aniqlaydi, ularning aynan shu vaziyatdagi mazmunini izohlaydi, o‘zaro munosabatini ochib beradi va tegishli terminlardan foydalanib, asoslangan javob tuzadi. Yakunda esa vaziyat mazmunini maktab o‘quvchisining yoshiga mos tilda tushuntiradi. Shu tariqa termin ustida ishlash kasbiy vazifani bajarish bilan bog‘lanadi.

Taklif etilayotgan metodika “kontekstni anglash — terminni izohlash — vaziyatga tatbiq etish — pedagogik tushuntirish” ketma-ketligiga asoslanadi. Masalan, fuqarolarning mahalliy ahamiyatga ega masala yuzasidan jamoaviy murojaati tasvirlangan keys orqali “fuqarolik ishtiroki”, “murojaat”, “vakolat” va “mas’uliyat” tushunchalari ustida ishlash mumkin. Bunda vaziyatni tahlil qilish terminlarni aniq qo‘llash, ishtirokchilarning vazifalarini farqlash va fikrni izchil ifodalashga yo‘naltiriladi. Keyslar mazmunini tanlashda esa tushunchalarning aniqligi, manbaning ishonchliligi va muqobil fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish tamoyillari hisobga olinadi.

Maqolaning maqsadi bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilarining kasbiy-leksik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan siyosiy-huquqiy keyslar asosida kontekstual o‘rgatish metodikasining mazmuni, bosqichlari va topshiriqlar tizimini asoslashdan iborat. Asosiy e’tibor terminologik bilimlarni vaziyat tahlili va pedagogik tushuntirish bilan bog‘lashga qaratiladi. Metodikaning o‘quv natijalarini baholash uchun termin ma’nosini to‘g‘ri izohlash, uni kontekstga mos qo‘llash, fikrni dalillash va o‘quvchiga tushunarli tilda bayon etish mezonlari nazarda tutiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilarining kasbiy-leksik kompetensiyasini rivojlantirishda siyosiy terminlarni kontekstual o‘rgatish masalasi terminologiya nazariyasi, vaziyatga asoslangan ta’lim, leksik bilimlarni o‘zlashtirish va o‘qituvchining pedagogik bilimlariga oid tadqiqotlar bilan bog‘liq. Ushbu yo‘nalishdagi manbalarni birgalikda tahlil qilish siyosiy terminlarni anglash, amaliy vaziyatda qo‘llash va o‘quvchiga tushuntirishni birlashtiruvchi metodikani asoslash imkonini beradi.

M. T. Cabréning “Terminology: Theory, Methods and Applications” nomli monografiyasida terminologiya tilshunoslik, kognitiv fanlar va kommunikatsiya bilan aloqador soha sifatida yoritiladi. Muallif maxsus til, terminologik birliklar, tushunchalar hamda terminologik faoliyatning metodologik asoslarini ko‘rib chiqadi [1]. Mazkur yondashuv siyosiy terminlarni o‘rgatishda ularning ta’rifini tegishli tushunchalar tizimi bilan bog‘lash uchun nazariy asos bo‘la oladi. Masalan, “davlat”, “hukumat” va “hokimiyat” birliklarini o‘rgatishda har birining mazmuni hamda o‘zaro munosabatini ochib berish zarur. Ushbu maqolada Cabréning qarashlaridan kelib chiqib, keys uchun tanlangan terminlarni oldindan mazmuniy jihatdan aniqlashtirish va ularni o‘zaro bog‘liq tushunchalar doirasida taqdim etish taklif qilinadi. Bu

ISSN 3060-5059 (Online)

muallifning tayyor o‘qitish algoritmi emas, balki uning terminologik yondashuvining mazkur tadqiqot vazifasiga tatbiqidir.

Kontekstual o‘rgatishning nazariy asoslarini tushuntirishda J. S. Brown, A. Collins va P. Duguidning “Situated Cognition and the Culture of Learning” maqolasi muhim ahamiyatga ega. Olimlar bilimning shakllanishi va qo‘llanishini faoliyat, kontekst hamda madaniyat bilan uzviy bog‘liq holda talqin etadilar. Maqolada so‘zlarni faqat lug‘aviy ta’riflar va muloqotdan ajratilgan gaplar orqali o‘rgatishning cheklovlari ham muhokama qilinadi [2]. Ushbu qarash siyosiy terminlarni hayotiy vaziyat mazmunida o‘rgatishni asoslaydi. Masalan, “fuqarolik ishtiroki” tushunchasini mahalliy muammoni jamoatchilik muhokamasiga olib chiqish haqidagi o‘quv keysi orqali tahlil qilish talabaning termin bilan vaziyat o‘rtasidagi aloqani tushuntirishini talab etadi. Biroq mazkur manba aynan bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilari uchun ishlab chiqilmagan; undan taklif etilayotgan metodikaning umumiy nazariy tayanchi sifatida foydalaniladi.

I. S. P. Nationning “Learning Vocabulary in Another Language” asarida leksik birlikni bilish ko‘p qirrali hodisa sifatida ko‘rib chiqiladi. Unda so‘zni tanib tushunish bilan uni mustaqil nutqda qo‘llash o‘rtasidagi farq, shuningdek, leksik bilimning shakl, ma’no va qo‘llanishga oid jihatlari yoritiladi [3]. Ushbu yondashuv kasbiy-leksik kompetensiyani baholashda foydalidir: termin ta’rifini aytib berish talabaning uni kasbiy nutqda to‘g‘ri ishlata olishini to‘liq ko‘rsatmaydi. Shuning uchun keys topshiriqlarida terminni matndan aniqlash, uning ma’nosini izohlash va shu termin ishtirokida mustaqil javob tuzish bir-biriga bog‘lanishi lozim. Nationning tadqiqoti ikkinchi til leksikasini o‘rganishga bag‘ishlanganligi sababli uning tamoyillarini siyosiy terminlarni ona tilida o‘rgatishga moslashtirish alohida metodik asoslashni talab qiladi.

L. S. Shulmanning “Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching” maqolasi bo‘lajak o‘qituvchining terminologik bilimlarini pedagogik faoliyat bilan bog‘lashga yordam beradi. Muallif fan mazmunini bilish bilan ushbu mazmunni o‘rgatishga xizmat qiladigan pedagogik bilimlar o‘rtasidagi munosabatni ochib beradi [4]. Bu nuqtayi nazardan siyosiy terminni ilmiy jihatdan to‘g‘ri izohlash kasbiy tayyorgarlikning bir qismidir; uni o‘quvchiga tushunarli misol, qiyoslash va savollar yordamida tushuntirish ham zarur. Shunga ko‘ra, taklif etilayotgan metodikada keys tahlili yakunida talabaning maktab o‘quvchisiga mo‘ljallangan qisqa izoh tayyorlashi nazarda tutiladi. Bunday topshiriq termin mazmunini saqlagan holda uni pedagogik muloqotga moslashtirishga yo‘naltiriladi.

Keys bilan ishlashning metodik imkoniyatlari J. C. Richards va T. S. C. Farrellning “Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning” kitobidagi “Case analysis” bobida yoritilgan. Mualliflar pedagogik vaziyat haqidagi ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish orqali vaziyatni chuqurroq tushunish hamda undan umumiy tamoyillar chiqarish imkoniyatini ko‘rsatadilar [5]. Mazkur yondashuv asosida siyosiy-huquqiy keysni tashkil etishda vaziyat tavsifi, tahlil uchun zarur ma’lumotlar va muammoli savollar o‘zaro muvofiqlashtirilishi kerak. Bunda pedagogik vaziyatni tadqiq etishga qaratilgan keys tahlili bilan dars uchun tuzilgan qisqa o‘quv keysini farqlash zarur. Ushbu maqolada ikkinchi shakldan foydalanish, ya’ni terminlarni qo‘llashga yo‘naltirilgan ixcham vaziyatlar yaratish taklif etiladi.

Siyosiy mazmundagi materiallarni tanlash va muhokamani tashkil etish masalasida Yevropa Kengashining “Living with Controversy: Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights” nomli o‘qituvchilar uchun qo‘llanmasi ham ahamiyatlidir. Unda bahsli masalalarni ta’lim jarayonida muhokama qilish, ularni o‘quvchilarning yoshiga mos tanlash va bunday muhokamalarga o‘qituvchilarni tayyorlash masalalari ko‘rib chiqiladi [6]. Ushbu manba siyosiy terminlarni o‘rgatishda keyslarning pedagogik jihatdan maqbulligini ta’minlashga yordam beradi. Maqola doirasida bundan kelib chiqadigan metodik talab — talabalarni tushunchalarni aniqlashtirish, dalillarni tekshirish va turli fikrlarni hurmat bilan muhokama qilishga yo‘naltirishdir.

Tahlil qilingan manbalar taklif etilayotgan metodikaning turli jihatlarini asoslaydi: Cabré termin va tushunchalar tizimining aniqligini, Brown, Collins va Duguid bilimning vaziyat bilan bog‘liqligini, Nation leksik birlikni tushunish va qo‘llash o‘rtasidagi munosabatni, Shulman esa bilimni o‘quvchiga tushuntirish zaruratini yoritadi. Richards va Farrellning qarashlari keys tahlilini tashkil etishga, Yevropa Kengashi qo‘llanmasi esa siyosiy mazmundagi muhokamalar uchun pedagogik sharoitlarni belgilashga xizmat qiladi. Shu asosda maqolada “kontekstni anglash — terminni izohlash — vaziyatga tatbiq etish — pedagogik tushuntirish” ketma-ketligi ishlab chiqiladi. Ushbu ketma-ketlik manbalarning aynan takrori emas, balki ularning tegishli g‘oyalarini bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilarini tayyorlash vazifasiga moslashtiruvchi metodik taklifdir. Uning samaradorligi esa alohida tajriba-sinov orqali tekshirilishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda keyslarni kontekstual tahlil qilish metodi qo‘llaniladi. Mazkur metod siyosiy terminlarning muayyan vaziyatdagi mazmuni, qo‘llanish xususiyatlari va ularni pedagogik tushuntirish imkoniyatlarini o‘rganishga yo‘naltiriladi. Tahlil birligi sifatida siyosiy termin qatnashgan vaziyatli matn hamda shu matn yuzasidan tuziladigan izoh olinadi. Maqola metodik ishlanma xususiyatiga ega bo‘lib, unda keys bilan ishlash tartibi va baholash mezonlari taklif etiladi.

Tahlil materiali sifatida fuqarolik ishtiroki, davlat boshqaruvi va jamoatchilik muhokamasiga oid qisqa o‘quv keyslari tanlanadi. Ularni shakllantirishda terminologik aniqlik, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatiga moslik, muammoli vaziyatning tushunarliligi hamda turli fikrlarni dalillar asosida muhokama qilish imkoniyati hisobga olinadi. Har bir keysga vaziyat tavsifi, tayanch terminlarning ishonchli manbaga asoslangan izohi va tahliliy topshiriq kiritiladi.

Metod “kontekstni anglash — terminni izohlash — vaziyatga tatbiq etish — pedagogik tushuntirish” ketma-ketligida amalga oshiriladi. Dastlab talaba keysdagi asosiy muammo va ishtirokchilarni aniqlaydi. Keyin tayanch terminlarning vaziyatdagi ma’nosini tushuntirib, ularni yaqin tushunchalardan farqlaydi. Navbatdagi bosqichda tegishli terminlardan foydalanib, vaziyat yuzasidan asoslangan javob tuzadi. Yakunda mazkur tushunchalarni maktab o‘quvchisiga mos, sodda va mazmunan aniq tilda izohlaydi. Ushbu faoliyatlar bitta metod doirasidagi izchil tahlil amallari

hisoblanadi.

Masalan, fuqarolarning hududdagi umumiy muammoni muhokama qilib, tegishli tashkilotga taklif kiritishi haqidagi o‘quv keysida “fuqarolik ishtiroki”, “jamoatchilik muhokamasi” va “vakolat” terminlari tahlil qilinadi. Talabadan ushbu terminlarning vaziyat bilan aloqasini ochib berish, ularni o‘rinli qo‘llagan holda qisqa xulosa yozish va bitta terminni o‘quvchiga tushuntirish talab etiladi.

Javoblarni baholash uchun to‘rtta mezon belgilanadi: termin ma’nosining aniqligi, kontekstga mos qo‘llanishi, fikrning dalillanganligi va pedagogik izohning tushunarliligi. Har bir mezon 0–2 ball bilan baholanadi: 0 ball — talab bajarilmagan; 1 ball — qisman bajarilgan yoki izohda noaniqlik mavjud; 2 ball — to‘liq va asosli bajarilgan. Umumiy maksimal ko‘rsatkich 8 ballni tashkil etadi. Mazkur mezonlar keys bo‘yicha bajarilgan topshiriq sifatini baholashga xizmat qiladi; metodikaning kompetensiyani rivojlantirish samaradorligi haqidagi xulosa esa alohida tajriba-sinov ma’lumotlarini talab qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Siyosiy terminlarni kontekstual o‘rgatish metodikasining mazmuni terminning lug‘aviy ma’nosini muayyan vaziyatdagi qo‘llanishi va pedagogik izohi bilan bog‘lashdan iborat. Bunda o‘quv keysi talabaning terminologik bilimlarini kasbiy vazifaga tatbiq etish vositasi sifatida xizmat qiladi. Quyida metodikaning mazmuni muallif tomonidan tuzilgan o‘quv keyslari orqali ochib beriladi. Keltirilgan natijalar metodik tahlil va ishlanma natijalari bo‘lib, talabalar ishtirokidagi tajriba-sinov ko‘rsatkichlarini ifodalamaydi.

Metodikani amalga oshirish uchun o‘qituvchi uch qismdan iborat keys materialini tayyorlaydi: vaziyatli matn, terminologik tayanch va topshiriq. Vaziyatli matnda tahlil qilinadigan muammo hamda ishtirokchilarning harakatlari aks ettiriladi. Terminologik tayanchda asosiy tushunchalarning manbaga asoslangan qisqa izohlari beriladi. Topshiriq esa talabani matnni tushunishdan terminlarni mustaqil qo‘llash va o‘quvchiga tushuntirishga olib boradi. Dastlabki mashg‘ulotlarda terminologik tayanch to‘liq taqdim etiladi; keyingi mashg‘ulotlarda ayrim izohlarni talabaning mustaqil topishi nazarda tutiladi.

Birinchi bosqich — kontekstni anglash. Ushbu bosqichda talaba matnda nima sodir bo‘layotgani, kimlar ishtirok etayotgani va qanday masala muhokama qilinayotganini aniqlaydi. Terminlarni izohlashdan avval vaziyatning umumiy mazmunini tushunishga e’tibor qaratiladi.

Masalan, quyidagi o‘quv keysi taqdim etiladi: “Hudud aholisi foydalanilmayotgan bo‘sh maydonni obodonlashtirish masalasini muhokama qildi. Ayrim fuqarolar bolalar maydonchasi, boshqalari esa yashil hudud tashkil etishni taklif etdi. Ishtirokchilar takliflarni umumlashtirib, masalani tegishli tashkilot ko‘rib chiqishi uchun taqdim etishga kelishdi. Muhokamada qatnashganlardan biri: ‘Ko‘pchilik taklifni qo‘llab-quvvatladi, demak, uni amalga oshirish bo‘yicha yakuniy qaror ham qabul qilindi’, deb fikr bildirdi”.

Talabaga vaziyatdagi asosiy muammoni bir jumlada ifodalash, ishtirokchilarning harakatlarini ajratish va yakuniy fikrning asoslanganligini tekshirish topshiriladi. Keysning tahliliy nuqtasi taklifni qo‘llab-quvvatlash bilan uni amalga oshirish vakolatiga ega bo‘lish o‘rtasidagi farqni aniqlashdir. Matnda yakuniy qarorni kim qabul qilishi haqida yetarli ma’lumot berilmagani sababli talaba ushbu masalada qo‘shimcha ma’lumot zarurligini ham ko‘rsatishi kerak.

Ikkinchi bosqich — terminni izohlash. Talaba keysdagi “fuqarolik ishtiroki”, “jamoatchilik muhokamasi” va “vakolat” terminlarining kontekst bilan aloqasini ochib beradi. Bu jarayonda terminning umumiy ma’nosi va keysdagi aniq ifodasi birgalikda tahlil qilinadi.

Tayanch termin	Keysdagi ifodasi	Tahlil uchun topshiriq
Fuqarolik ishtiroki	Aholining umumiy masala yuzasidan taklif bildirishi	Ishtirok qanday harakatlarda namoyon bo‘lganini ko‘rsating.
Jamoatchilik muhokamasi	Turli takliflarning bildirilishi va muhokama qilinishi	Muhokama bilan yakuniy qarorning farqini izohlang.
Vakolat	Masalani hal qilish huquqi kimga tegishli ekanligi haqidagi savol	Qaror qabul qiluvchi subyektni aniqlash uchun qanday ma’lumot kerakligini yozing.

Mazkur topshiriqda terminlarni matndan ko‘chirib yozish yetarli hisoblanmaydi. Talaba har bir terminni vaziyatdagi harakat yoki munosabat bilan asoslab bog‘lashi zarur. Masalan, “Bu yerda fuqarolik ishtiroki mavjud” degan javobni “Chunki aholi umumiy ahamiyatga ega masala bo‘yicha taklif bildirmoqda va muhokamada qatnashmoqda” tarzida izohlashi talab etiladi. Shu orqali termin va uni asoslovchi matniy dalil o‘rtasidagi bog‘lanish ochiladi.

Uchinchi bosqich — terminni vaziyatga tatbiq etish. Ushbu bosqichda talaba tayanch terminlardan foydalanib, keys yuzasidan mustaqil xulosa tuzadi. Topshiriq sharti sifatida uchala terminni mazmunga mos qo‘llagan holda to‘rt-besh gapdan iborat javob yozish belgilanadi.

Namunaviy javob quyidagicha bo‘lishi mumkin: “Aholining obodonlashtirish masalasida taklif bildirishi fuqarolik ishtirokining namunasidir. Jamoatchilik muhokamasida turli ehtiyoj va fikrlar ifodalangan. Taklifning ko‘pchilik tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi uni amalga oshirish bo‘yicha yakuniy qaror qabul qilinganini o‘z-o‘zidan anglatmaydi. Bunday xulosa chiqarish uchun qaror qabul qilish vakolati va tegishli tartib haqidagi ma’lumotlar aniqlashtirilishi kerak”.

Ushbu javobda terminlar vaziyatni tushuntirish vazifasini bajaradi. Talaba matnda mavjud ma’lumot bilan hali aniqlashtirilishi lozim bo‘lgan ma’lumotni farqlaydi. Metodikaning bu jihati bo‘lajak o‘qituvchini yetarli dalilsiz xulosa chiqarishdan saqlanishga va terminlardan asosli foydalanishga yo‘naltiradi.

To‘rtinchi bosqich — pedagogik tushuntirish. Bu bosqichda talaba o‘z javobini maktab o‘quvchisiga moslashtiradi. Undan bitta terminni sodda izohlash, keysdan misol keltirish va tushunishni tekshiruvchi savol tuzish talab etiladi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Masalan, “vakolat” terminiga quyidagi pedagogik izoh berilishi mumkin: “Vakolat — muayyan ishni bajarish yoki masala yuzasidan qaror qabul qilish uchun belgilangan huquq va vazifalar doirasi. Biror taklifni qo‘llab-quvvatlagan har bir kishi uni amalga oshirishga doir yakuniy qarorni qabul qila olmaydi. Buning uchun ushbu masala bo‘yicha kimga qanday huquq va vazifa berilganini bilish kerak”. Tushunishni tekshiruvchi savol esa “Taklif bildirish bilan qaror qabul qilish o‘rtasida qanday farq bor?” shaklida tuziladi.

Pedagogik tushuntirishda soddalashtirish tushuncha mazmunini saqlashi kerak. Masalan, “vakolat — xohlagan ishni qilish huquqi” tarzidagi izoh tushunchaning chegaralangan doirasini yo‘qotadi. Shuning uchun talaba izohida terminning asosiy belgisi saqlanganligi, misol bilan ta’rif bir-biriga mosligi va yangi, tushuntirilmagan terminlar ortiqcha ishlatilmaganligi tekshiriladi.

Metodika doirasida terminlarning yangi vaziyatga ko‘chirilishi ham nazarda tutiladi. Masalan, ikkinchi o‘quv keysida sinf vakili o‘quvchilarning takliflarini yig‘ib, ularni o‘z shaxsiy fikri sifatida taqdim etgani tasvirlanadi. Ushbu vaziyatda “vakillik”, “manfaat” va “hisobdorlik” tushunchalari ustida ishlash mumkin. Bu maktab hayotiga oid didaktik o‘xshatish bo‘lib, davlat boshqaruvidagi vakillik institutlari bilan aynan tenglashtirilmaydi. Talabadan o‘xshash jihatlarni ko‘rsatish bilan birga, o‘xshatishning chegarasini ham tushuntirish talab etiladi. Natijada pedagogik misol tanlashning o‘zi ham tahlil predmetiga aylanadi.

Keys bo‘yicha javoblar metodologiyada belgilangan to‘rtta mezon asosida baholanadi. Ularning mazmuni quyidagicha aniqlashtiriladi.

Baholash mezoni	**0 ball**	**1 ball**	**2 ball**
Termin ma’nosining aniqligi	Ma’no noto‘g‘ri yoki izoh berilmagan	Asosiy ma’no qisman ochilgan	Muhim belgilar to‘g‘ri va aniq izohlangan
Kontekstga mos qo‘llash	Termin vaziyatga mos kelmaydi	Aloqa ko‘rsatilgan, lekin noaniq	Termin vaziyatdagi aniq dalil bilan bog‘langan
Fikrning dalillanganligi	Xulosa asossiz	Dalil mavjud, izoh yetarli emas	Xulosa matniy dalil bilan asoslangan, yetishmayotgan ma’lumot ko‘rsatilgan
Pedagogik tushuntirish	Izoh tushunarsiz yoki mazmun buzilgan	Izoh qisman tushunarli	Izoh sodda, mazmunan to‘g‘ri va mos misol bilan berilgan

Baholashda umumiy ball bilan birga, har bir mezon bo‘yicha natija alohida ko‘rib chiqiladi. Masalan, terminni to‘g‘ri ta’riflagan, biroq uni keysga bog‘lay olmagan talaba uchun kontekstga mos qo‘llashga qaratilgan topshiriq beriladi. Mazmunni tushungan, ammo o‘quvchiga murakkab tilda izohlagan talaba esa pedagogik tushuntirishini qayta tuzadi. Shunday qilib, baholash keyingi topshiriqning mazmunini belgilashga xizmat qiladi.

Metodik tahlil natijasida siyosiy terminlarni kontekstual o‘rgatishning to‘rt bosqichli tartibi, keys materialining tarkibi va javoblarni baholash mezonlari ishlab chiqildi. Ushbu ishlanmaning asosiy xususiyati terminologik aniqlik, vaziyatni dalillar asosida tushuntirish va bilimni o‘quvchiga yetkazishni yagona topshiriqlar ketma-ketligida bog‘lashidir. Taklif etilgan metodikaning kasbiy-leksik kompetensiyani rivojlantirishga ta’sirini aniqlash uchun esa uni amaliy mashg‘ulotlarda sinash va talabalar bajargan ishlarni izchil baholash zarur.

XULOSA. Bo‘lajak tarbiya va huquq fani o‘qituvchilarining kasbiy-leksik kompetensiyasini rivojlantirish siyosiy terminlarning mazmunini anglash, ularni vaziyatga mos qo‘llash va o‘quvchilarga tushunarli tarzda izohlashning o‘zaro bog‘liqligini taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, maqolada siyosiy-huquqiy keyslar asosida kontekstual o‘rgatish metodikasi ishlab chiqildi. Uning mazmuni terminologik bilimlarni vaziyat tahlili va pedagogik tushuntirish bilan birlashtirishda namoyon bo‘ladi.Taklif etilgan metodika “kontekstni anglash — terminni izohlash — vaziyatga tatbiq etish — pedagogik tushuntirish” bosqichlariga asoslanadi. Ushbu ketma-ketlikda talaba vaziyatdagi muammoni aniqlaydi, tayanch terminlarning ma’nosini ochib beradi, ularni qo‘llagan holda dalillangan xulosa tuzadi va izohini maktab o‘quvchisining yoshiga moslashtiradi. Metodikaning kasbiy yo‘nalganligi aynan tushunchaning ilmiy mazmunini saqlagan holda uni pedagogik muloqotga olib kirishida ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications / ed. by J. C. Sager; transl. by J. A. DeCesaris. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1999. – XII, 248 p. – DOI: https://doi.org/10.1075/tlrp.1.
2. Brown J. S., Collins A., Duguid P. Situated Cognition and the Culture of Learning // Educational Researcher. – 1989. – Vol. 18, № 1. – P. 32–42. – DOI: https://doi.org/10.3102/0013189X018001032.
3. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
4. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, № 2. – P. 4–14. – DOI: https://doi.org/10.3102/0013189X015002004.
5. Richards J. C., Farrell T. S. C. Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – Chapter 9: Case Analysis. – DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511667237.011.
6. Council of Europe. Living with Controversy: Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights (EDC/HRE): Training Pack for Teachers. – Strasbourg: Council of Europe, 2015.